

DOI: 10.22559/folklor.1004

folklor/edebiyat, cilt: 25, sayı: 100, 2019/4

Atasözlerinde Eleştirel Düşünme Unsurları: Türkçe Ders Kitapları

Critical Thinking Elements in Proverbs: Turkish Textbooks

Zekerya Batur*
Mehmet Soyuçok**

Öz

Bu çalışmada aynı zamanda bir öğretim materyali olan atasözlerinde bulunan eleştirel düşünme unsurları incelenmiştir. Çalışma betimsel olup tarama modelinde yapılmış ve veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Araştırmaya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Türkçe ders kitaplarındaki metin ve etkinliklerde bulunan bütün atasözleri dâhil edilmiştir. Atasözleri öncelikle araştırmacılar tarafından belirlenmiş, ardından da bulunan tüm atasözleri TDK çevrimiçi sözlüğünden (2018) kontrol edilmiştir. Son olarak da 3 alan uzmanının onayı alınmış ve liste netleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, ders kitaplarındaki 44 farklı atasözünün tamamında eleştirel düşünme unsurunun bulunduğu belirlenmiştir. Ancak Türkçede 18.838 atasözü olduğu göz önünde bulundurulduğunda kitaplarındaki atasözü sayısının ne kadar az olduğu ortadadır. Yer verilen atasözü sayısının azlığının yanı sıra verilen atasözlerindeki eleştirel düşünce unsurları da zayıftır ve bu atasözleri, eleştirel düşünme basamaklarını yeterince temsil edememektedir. Özellikle 7 ve 8. sınıflardaki atasözlerinin eleştirel düşünme bakımından zayıflığı, olumsuz bir durumdur. Hâlihazırdaki ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki atasözleri, eleştirel düşünceyi günlük hayata taşımada ve pratik eleştirel düşünme becerisini geliştirmede öğrenciye bir katkı sağlamayacaktır. Ortaokul Türkçe ders kitap-

* Doç.Dr., Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi, zekeryabatur@usak.edu.tr. ORCID: 0000-0002-7918-5305.

** Doktora öğrencisi, Uşak üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. mehmetsoyucok@gmail.com. ORCID: 0000-0001-8388-2130.

larında atasözlerine hem metinlerde hem de etkinliklerde daha fazla yer verilmeli ve bu atasözleri eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerinden unsurlar taşınmalıdır. Böylece kültür aktarımı, örtük öğretim ve ana dili sevgisi kazandırma gibi işlevleri olan atasözlerinden daha verimli bir şekilde yararlanılabilecektir.

Anahtar sözcükler: *atasözü, ders kitabı, eleştirel düşünme, unsur*

Abstract

In this study, critical thinking elements in proverbs, which are also teaching materials, are examined. This qualitative study is done basing on document review. All proverbs included in the texts and activities of the Turkish textbooks published by the Ministry of National Education were included in the study. Proverbs were first determined by the researchers, and then all the proverbs were controlled from the TDK online dictionary (2018). Finally, the approval of 3 field experts was obtained and the list was clarified. As a result of the study, it was determined that there were critical thinking elements in 44 different proverbs in the textbooks. However, given that there are 18,838 proverbs in Turkish, the number of proverbs in books is clear. In addition to the limited number of proverbs, the critical thinking elements in the proverbs given are also weak and these proverbs do not adequately represent the critical thinking steps. The weakness of critical proverbs, especially in the 7th and 8th grades, is negative. The proverbs in the Turkish secondary textbooks in the current secondary school will not contribute to the students to develop critical thinking skills and to develop practical critical thinking skills. In secondary school Turkish textbooks proverbs should be given more in both texts and activities, and these proverbs should bear elements of high-level thinking skills such as critical thinking. Thus, proverbs with functions such as culture transfer, implicit teaching and love of native language can be used more efficiently.

Keywords: *proverb, textbook, critical thinking, element.*

Giriş

Atasözleri, bir dilin kültürüyle olan ilişkisini ortaya koyan en temel söz varlıklarından biri olarak görülmektedir (Alkayış, 2009, 289; Aydın, 2013, 175; Başgöz, 2008: 86; Christensen, 1958İ: 232; Duman, 2012: 226; Duman, 2009: 48; Jiang: 2000: 328; Karakuş ve Keçe, 2012: 133; Kim, 2003: 1; McKenna, 1974: 377; Sherzer, 1987: 295). Atasözü, etkili ve yoğun bir anlatıma sahip, söyleyeni bilinmeyen, bir mesaj verme kaygısı içinde olan özlü söz olarak tanımlanabilir. Atasözleri, halk bilgeliğinin dile gelmiş, somutlaşmış halidir (Mieder, 2004: 1). Bu yüzden de özellikle moral değerlerin öğretiminde sıklıkla başvurulan öğretim materyalleridir (Yankah, 1999: 205). Bu temel söz varlığı, yoruma dayalı, karmaşık ve ilgi çekici (Honeck, 2013: 1) olmakla birlikte toplum tarafından sıklıkla kullanılır (McKenna, 1974: 377). Teşekkür etme zamanları tam olarak bilinmeyen atasözlerinin dillerin yazıya geçirilmelerinden önce oluşmaya başladığı düşünülebilir (Dell, 2006, 2018; Obiechina, 1993: 123).

Atasözleri, metnin bağlamını derinden etkilediği için, bir metni okuyan kişi metindeki atasözlerine hâkim değilse okuduğunu tam olarak anlayamayacaktır (Katz ve Ferretti, 2003: 19). Ait olduğu dilin öğrenilmesinin kolay veya zor oluşu hakkında da fikir veren atasözlerini (Xinwei, 2006: 20) anlayabilmek için dilin ait olduğu kültüre hâkimiyetin yanı sıra iyi bir düşünme

ve yargılama becerisine de sahip olmak gerekir (Gibbs ve Beitel, 1995: 133). Zihin performansı ile atasözlerinin anlaşılması arasında doğrudan bir ilişki vardır (Uukerman, Thoma ve Daum, 2008: 51). Ayrıca atasözlerinin yoğun anlatımı ve toplum üzerindeki olumlu etkisi reklamcılık gibi sektörlerin de atasözleriyle ilgilenmesi sonucunu doğurmuştur (Qing-fang, 2004: 3). Atasözlerinde toplumun yaşayış biçimi ve yaşama bakış açısını görmek mümkündür. Atasözleri vasıtasıyla toplumun kültürü, sosyal alışkanlıkları, siyasi hayatı, ekonomisi vs. hakkında bilgi sahibi olunabilir (Bond, 1935: 724; Christensen, 1958: 232; Grant ve Asimeng-Boahene, 2006: 17). Bu bağlamda atasözleri insanların bir problemle karşılaştığında problemi nasıl çözdüğü ve sorguladığı hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla atasözlerinde düz anlatım ya da aktarma söz konusu değildir, bunun aksine olay, olgu ya da durumlara eleştirel bakış vardır.

Eleştirel düşünme, karşılaşılan olay, olgu veya görüş üzerinde analiz, sentez, değerlendirme gibi üst düzey düşünme becerilerini kullanarak belirli kıstaslar yardımıyla sonuca ulaşmayı amaçlayan, tarafsız ve sistemli bir faaliyet gerektiren düşünme stildir (Lai, 2011: 27; Scriven ve Paul, 2007: 98). Eleştirel düşünme, içinde bulunduğumuz bilgi ve bilişim çağında anahtar bir beceri konumuna gelmiştir (Adeyemi, 2012: 155; Astleitner, 2002: 53; Facione, 2015: 27; Gant, ve Smith, 2018; Martin, 2018: 1; Saputri, Sajidan, Rinanto, Afandi ve Prasetyanti, 2019: 327; Schultz, 2019: 201). Eleştirel düşünme becerisi için etkili, gerçek hayata dönük ve anlamlı etkinlikler uygulanmalıdır (Miri ve David, 2007: 353). Eleştirel düşünme süreci, bir nevi nitelikli sorular sorma ve değerlendirme yapma sürecidir. Bu sürecin tam olarak gerçekleşebilmesi için şu soruları sormak ve bunları cevaplamak gerekmektedir (Facione, 2004: 8):

YORUMLAMA	<ul style="list-style-type: none"> • Söylenenler ne anlama geliyor? • Ne oluyor? • Bunu nasıl anlamalıyız? • Bunu karakterize etmenin / sınıflandırmanın en iyi yolu nedir? • Bu bağlamda, bunu söyleyerek / yaparak neyi amaçlamıştı? • Bundan (deneyim, duygu veya ifade) nasıl anlam çıkarabiliriz?
ANALİZ	<ul style="list-style-type: none"> • Lütfen bu iddianın kabulü için nedenlerinizi tekrar belirtin. • Sizin sonucunuz nedir / Ne iddia ediyorsunuz? • Neden öyle düşünüyorsunuz? • Destekleyici argümanlar nelerdir? • Bu sonucu kabul etmek için hangi varsayımları yapmak zorundayız? • Bunu söylemenin temeli nedir?

SONUÇ	<ul style="list-style-type: none"> • Şu ana kadar bildiğimiz kadarıyla, hangi sonuçları çizebiliriz? • Şimdiye kadar bildiğimiz şeyi göz önünde bulundurarak, neyi dışlayabiliriz? • Bu kanıt ne anlama geliyor? • Bu varsayımı reddedersek / kabul edersek, işler nasıl değişirdi? • Bu soruyu çözmek için hangi ek bilgilere ihtiyacımız var? • Eğer bu şeylere inanırsak, ilerleyeceğimiz için neyi ima ederlerdi? • Bu şekilde şeyler yapmanın sonuçları nelerdir? • Henüz keşfedilmemiş bazı alternatifler nelerdir? • Her seçeneği göz önünde bulundurarak, bizi nereye götüreceğini görelim. • Öngörebileceğimiz ve öngörmemiz gereken herhangi bir istenmeyen sonuç var mı?
DEĞERLENDİRME	<ul style="list-style-type: none"> • Bu iddia ne kadar güvenilirdir? • Neden bu kişinin iddia ettiğine güvenilebileceğimizi düşünüyoruz? • Bu argümanlar ne kadar güçlü? • Gerçeklerimizi doğru mu algılıyoruz? • Şimdi bildiklerimiz göz önüne alındığında sonucumuzdan ne kadar emin olabiliriz?
AÇIKLAMA	<ul style="list-style-type: none"> • Soruşturmanın spesifik bulguları / sonuçları neydi? • Lütfen bu analizi nasıl yaptığınızı bize bildirin. • Bu yoruma nasıl geldiniz? • Lütfen bizi bir kez daha düşünceni anlat. • Neden böyle düşünüyorsunuz (doğru cevap / çözüm oldu)? • Bu özel kararın neden verildiğini nasıl açıklarsınız?
KENDİNİ DÜZENLEME	<ul style="list-style-type: none"> • Bu konudaki konumumuz hala çok belirsiz; daha kesin olabilir miyiz? • Metodolojimiz ne kadar iyi ve onu ne kadar iyi takip ettik? • Bu çelişen iki sonucu uzlaştırabilmenin bir yolu var mı? • Kanıtlarımız ne kadar iyi? • Bazı tanımlarımızı biraz kafa karıştırıcı buluyorum; kesin olarak ne demek istediğimizi tekrar gözden geçirebilir miyiz?

Bu soruları sorabilen ve cevaplayabilen bir öğrenci büyük ölçüde eleştirel düşünme yeterliliğine sahip demektir. Elbette her durumda bu sorular sorulmayacak, basit durumlarda pratiklerden faydalanılacaktır. Eleştirel düşünme, kişiler için toplum hayatına tam ve etkili olarak katılmada olmazsa olmaz bir unsurdur (Macknight, 2000: 38; Ten Dam ve Volman, 2004: 359). 21. yüzyıldaki hızlı iletişim ve bilgi akışı eleştirel düşüncenin önemini daha

da arttırmaktadır (McPeck, 2016: 1). Eleştirel düşünce, eğitim öğretim konusunda da büyük öneme sahiptir. Kendi öğrenme deneyimlerine ve karşılaştığı kavramlara eleştirel gözle yaklaşamayan öğrenci, bilgi ve beceriyi özümseyemeyecek ve tam olarak öğrenemeyecektir (Paul ve Elder, 2005: 10).

Atasözleri bir milletin asırlar boyu edindiği deneyimleri ifade eden ve yeni nesillere yol gösteren veciz ifadelerdir. Bu veciz ifadeler, neyin, nasıl ve niçin yapılması gerektiğini etkili ve yoğun bir anlatımla ifade eder. Atasözleri yoluyla verilmek istenen bir mesaj rahatlıkla aktarılabilir (Arewa ve Dundes, 1964: 70). Atasözlerindeki ana fikirler, toplumun neye önem verdiğini, olay, olgu ve durumları nasıl kavrayıp anlamlandırıldığını gösterir. Atasözlerine bakarak o toplumun düşünme şekilleri hakkında birçok ipucu elde edilebilir (Mieder, 2010: 54). Eleştirel düşünme ise her devirde hem toplumsal hem de bireysel açıdan önem taşıyan bir beceri olmakla birlikte önemini bilgi çağında iyice arttırmıştır. Bu bakımdan atasözlerinde eleştirel düşünceye ilişkin unsurların bulunma durumu, incelenmesi gereken bir konudur. Bu noktadan hareketle araştırma sürecinde aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır:

1. Ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan atasözlerinde eleştirel düşünme unsurları yer almakta mıdır?
2. Ortaokul 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan atasözlerinde eleştirel düşünme unsurları yer almakta mıdır?
3. Ortaokul 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan atasözlerinde eleştirel düşünme unsurları yer almakta mıdır?
4. Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan atasözlerinde eleştirel düşünme unsurları yer almakta mıdır?

1. Yöntem

Nitel olan bu çalışma doküman incelemesine dayanarak yapılmıştır. “Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir” (Karataş, 2015: 72). Verilerin analizinde ise içerik analizi yapılmıştır. “İçerik analizi, nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biridir. İçerik analizi ağırlıklı olarak yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde tümdengelimci bir yol takip edilmektedir. İçerik analizinde araştırmacı öncelikli olarak araştırma konusu ile ilgili kategoriler geliştirmektedir. Araştırmacı daha sonra, incelemiş olduğu veri setinde, bu kategoriler içerisine giren kelime, cümle ya da resimleri saymaktadır” (Özdemir, 2010: 335).

Çalışmaya veri sağlanırken 2018-2019 eğitim öğretim yılında kullanılan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ortaokul Türkçe ders kitaplarından yararlanılmıştır. Araştırmaya ders kitaplarındaki metin ve etkinliklerde bulunan bütün atasözleri dâhil edilmiştir. Atasözleri öncelikle araştırmacılar tarafından belirlenmiş, ardından da bulunan tüm atasözleri TDK çevrimiçi sözlüğünden (2018) kontrol edilmiştir. Son olarak da 3 alan uzmanının onayı alınmış ve liste netleştirilmiştir. Atasözleri belirlendikten sonra her atasözü Facione (2004: 8) tarafından ortaya konan eleştirel düşünme basamakları doğrultusunda incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken önce eleştirel düşünme unsuru bulunup bulunmadığına bakılmış

ardından eğer eleştirel düşünme unsuru varsa hangi basamak veya basamaklarda olduğu belirlenmiştir. İki aşamada da 3 alan uzmanından görüş ve onay alınmıştır.

2. Bulgu ve yorumlar

Bu bölümde araştırmannın alt problemlerine ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilecektir. Elde edilen bulgular, alt problem başlıkları altında tablolar halinde verilmiş ve yorum yapılmıştır.

2.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgu ve Yorumlar

ATASÖZÜ	ELEŞTİREL DÜŞÜNME UNSURU	ELEŞTİREL DÜŞÜNME BASAMAĞI
Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur.	Var	Yorumlama, Analiz, Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Birlikten kuvvet doğar.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
İşleyen demir pas tutmaz.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Gülü seven dikenine katlanır.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Ayağını yorganına göre uzat.	Var	Değerlendirme, Kendini düzenleme
Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar.	Var	Değerlendirme, Kendini düzenleme
Ağaç yaş iken eğilir.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Kabahat samur kürk olsa kimse sırtına almaz.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Ne ekersen onu biçersin.	Var	Analiz, Değerlendirme, Açıklama
Taşma su ile değirmen dönmez.	Var	Analiz, Değerlendirme, Açıklama
Keski sirke küpüne zarardır.	Var	Değerlendirme, Kendini düzenleme
Üzüm üzümüne baka baka kararır.	Var	Analiz, Sonuç, Değerlendirme, Açıklama

Bülbülün çektiği dilinden...	Var	Açıklama
Çok sözünü az söyle, az sözünü öz söyle.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Danışan dağları aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Duvara dayanma yıkılır, insana güvenme ölür.	Var	Yorumlama, Sonuç, Değerlendirme
Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama

5. sınıf Türkçe ders kitaplarında 19 atasözü bulunduğu, bunların hepsinde eleştirel düşünme unsurlarının yer aldığı ve eleştirel düşünme basamaklarının tamamının temsil edildiği görülmektedir. Bilişsel düzeyler açısından 5. sınıf öğrencileri somut işlemler dönemini yaşamaktadırlar (Piaget, 2007: 140). Dolayısıyla bu döneme yönelik ders kitaplarına alınacak kelime, kavram ve atasözlerinin de bu döneme uygun olması beklenmektedir. Tablo incelendiğinde kitaptaki atasözlerinin büyük oranda mecaz anlamlı seviye açısından uygun olmadığı görülmektedir. Atasözlerinde her ne kadar eleştirel düşünme becerilerine yer verilmiş olmasına öğrencilerin seviyesine uygun olmaması atasözlerinin amaca uygun kullanılmasını güçleştirmektedir.

2.2. İkinci alt probleme yönelik bulgu ve yorumlar

ATASÖZÜ	ELEŞTİREL DÜŞÜNME UNSURU	ELEŞTİREL DÜŞÜNME BASAMAĞI
Birlikten kuvvet doğar.	Var	Sonuç
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.	Var	Yorumlama, Analiz, Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Lafla peynir gemisi yürümez.	Var	Analiz, Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Borç yiğidin kamçısıdır.	Var	Değerlendirme, Açıklama
Davulun sesi uzaktan hoş gelir.	Var	Analiz, Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Komşu komşunun külüne muhtaçtır.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Ay ışığında ceviz silkilmez.	Var	Sonuç, Değerlendirme, Açıklama
Keskin sirke küpüne zarar.	Var	Değerlendirme, Kendini düzenleme
İşleyen demir pas tutmaz.	Var	Değerlendirme, Açıklama
Acı patlıcanı kırağı çalmaz.	Var	Değerlendirme, Açıklama

Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır.	Var	Değerlendirme, Kendini düzenleme
Ak akçe kara gün içindir.	Var	Değerlendirme, Açıklama
Meyve veren ağaç taşlanır.	Var	Analiz, Değerlendirme, Sonuç
Ağacı kurt, insanı dert yer.	Var	Açıklama, Analiz, Değerlendirme, Sonuç
Ağaç yaşken eğilir.	Var	Açıklama, Değerlendirme
Ağaç yaprağıyla gürler.	Var	Açıklama, Değerlendirme, Sonuç

Ortaokul 6. sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde 16 atasözü bulunduğu görülmektedir. Bu atasözlerinden 3'ünün 5. sınıf kitabında da yer aldığı ve bütün eleştirel düşünme basamaklarının temsil edildiği belirlenmiştir. 6. sınıf öğrencileri de 5. sınıf öğrencileri gibi genel olarak somut işlemler dönemindedirler (Piaget, 2007: 120). Dolayısıyla bu öğrenciler somut kelime, kavram ya da atasözlerini daha kolaylıkla kavrayabilmektedir. Ancak tablodaki atasözleri incelendiğinde öğrencilerin bulunduğu bilişsel seviyenin dikkate alınmadığı söylenebilir. Bununla beraber ortaokul 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki atasözlerinde eleştirel düşünme unsurlarına yer verildiği; bu atasözlerinden 3 tanesinin ise 5. sınıf ders kitabında da yer aldığı ve atasözlerinde bütün eleştirel düşünme basamaklarının temsil edildiği belirlenmiştir.

2.3. Üçüncü alt probleme yönelik bulgu ve yorumlar

ATASÖZÜ	ELEŞTİREL DÜŞÜNME UNSURU	ELEŞTİREL DÜŞÜNME BASAMAĞI
Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.	Var	Açıklama, Değerlendirme
Gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül sohbet ister kahve bahane.	Var	Açıklama, Değerlendirme
Can boğazdan gelir.	Var	Açıklama, Değerlendirme
Rüzgar eken fırtına biçer.	Var	Analiz, Açıklama, Değerlendirme
El elden üstündür	Var	Sonuç, Analiz, Açıklama, Değerlendirme
Damlaya damlaya göl olur.	Var	Yorumlama, Sonuç, Analiz, Açıklama, Değerlendirme

Ortaokul 7. sınıf Türkçe ders kitabında 6 atasözü yer almakta ve eleştirel düşünme basamaklarının tamamı temsil edilmektedir. 7. sınıf öğrencileri 5 ve 6. sınıf öğrencilerine göre bilişsel beceriler açısından daha farklı düşünebilmekte ve mecaz ifadeleri daha rahat anlayabilmektedirler (Tay, Kurnaz ve Taşdemir, 2010: 243). 7. sınıf ders kitabındaki atasözü sayısı 5 ve 6. sınıf ders kitaplarındaki atasözü sayısına göre daha az ve seviyeye daha uygun oldukları görülmektedir. Bu da atasözlerinin seçiminde seviye ve sıklık açısından herhangi bir kural ya da ölçüt bulunmadığını ortaya koymaktadır.

2.4. Dördüncü alt probleme yönelik bulgu ve yorumlar

ATASÖZÜ	ELEŞTİREL DÜŞÜNME UNSURU	ELEŞTİREL DÜŞÜNME BASAMAĞI
Yiğit başından devlet irak değildir.	Var	Yorumlama, Analiz, Açıklama, Değerlendirme
Yiğit yarasına yiğit katlanır.	Var	Açıklama, Değerlendirme
Koç yiğit bunalıp ölmez.	Var	Yorumlama, Analiz, Açıklama, Değerlendirme
Yiğit yiğide at başışlar.	Var	Yorumlama, Açıklama, Değerlendirme
İş insanın aynasıdır.	Var	Analiz, Sonuç, Yorumlama, Açıklama, Değerlendirme
Yalnız taş duvar olmaz.	Var	Sonuç, Yorumlama, Açıklama, Değerlendirme
Davulun sesi uzaktan hoş gelir.	Var	Analiz, Sonuç, Yorumlama, Açıklama, Değerlendirme

Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan 8 atasözünün tamamında eleştirel düşünme unsuru bulunmakta ve eleştirel düşünme basamaklarının tamamı temsil edilmektedir. 8. sınıf öğrencileri diğer sınıf seviyelerine göre sosyolojik, psikolojik, fizyolojik, fiziksel ve bilişsel olarak daha farklı bir dönem yaşamaktadırlar (Tay, Kurnaz ve Taşdemir, 2010). Bu dönemde öğrencilere sunulan her türdeki eğitim ve öğretim sunumlarının, öğrencilerin gelişim özelliklerine uygun olması gerekmektedir. 8. sınıf öğrencileri soyut düşünme becerilerini kazanmalarının yanı sıra bedensel olarak da büyük değişimler yaşamaktadırlar. Bu noktadan hareketle ders kitaplarına alınan atasözlerinin de bu dönemin özelliklerini yansıttığını faydalı olabileceği söylenebilir. Diğer sınıf seviyelerine göre 8. sınıfta somut anlamlı atasözlerine daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bu durumun, 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında beklenirken 8. sınıf ders kitabında görülmesi, atasözlerinin seçiminde herhangi bir ölçütün olmadığını göstermektedir. Ancak kitaptaki atasözlerine eleştirel düşünme unsurları açısından bakıldığında zengin olduğu söylenebilir.

Sonuç ve tartışma

Atasözleri yoluyla binlerce kelime ile anlatılabilecek durumlar, sadece bir cümleyle anlatılabilmektedir. Bu nedenle okuma metinlerinde ve etkinliklerde atasözlerine yer vermek örtük kültür öğretiminin yanı sıra, öğrencinin ana dilinin en özlü ve veciz ifadelerini görmesini, zamanla da günlük konuşmasında kullanmasını sağlayacaktır. Bu yolla öğrencinin ifade becerisi geliştirilecek ve kültür aktarımı sağlanacaktır. Ortaokul Türkçe ders kitaplarına bakıldığında atasözlerinin bu işlev ve yararlarının göz önünde bulundurulmadığı anlaşılmaktadır.

Çalışmanın sonucunda, ders kitaplarındaki 44 farklı atasözünün tamamında eleştirel düşünme unsurunun bulunduğu belirlenmiştir. Türkçede 18.838 atasözü olduğu (Albayrak, 2009) göz önünde bulundurulduğunda kitaplardaki atasözü sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Yer verilen atasözü sayısının azlığının yanı sıra verilen atasözlerindeki eleştirel düşünce unsurları da zayıftır ve bu atasözleri, eleştirel düşünme basamaklarını yeterince temsil edememektedir. Atasözleri genelde bir cümleyle birçok duygu, düşünce ve durumu anlatma özelliğine sahiptir. Yani genellikle üst düzey ve çok yönlü düşünme becerisi gerektirir. Atasözlerinin kitaplardaki dağılımına bakıldığında ise bu duruma uygun olmayan bir şekilde sınıf seviyesi yükseldikçe atasözü sayısının azaldığı görülmektedir.

Bulgular incelendiğinde Türkçe ders kitaplarındaki atasözü sayısı az da olsa eleştirel düşünme unsurlarını taşıyan atasözlerinin yer aldığı görülmektedir. Demir (2006) tarafından yapılan çalışmada 5. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu bakımdan her sınıf seviyesinde daha fazla sayıda atasözünden etkili bir şekilde faydalanmak mümkün iken bunun yapılmadığı söylenebilir. Özellikle 7 ve 8. sınıflardaki atasözlerinin eleştirel düşünme bakımından zayıflığı, olumsuz bir durum olarak düşünülmektedir. Çünkü eleştirel düşünme, ortaokuldaki her sınıfta yer verilmesi gereken bir beceridir, eleştirel düşünme becerileri sınıf seviyesine göre bir farklılık göstermezken (Özmutlu, Kaymak, Gürler ve Demir, 2014) Türkçe ders kitaplarındaki eleştirel düşünme unsuru taşıyan atasözleri sayısı sınıf bazında büyük farklılıklar göstermektedir. Eleştirel düşünme unsuru taşıyan atasözlerinin dağılımı literatürdeki bulgularla da çelişmektedir. Örneğin 7. sınıf Türkçe ders kitabında diğer sınıflara göre daha az atasözü yer almakta; Dolayısıyla daha az eleştirel düşünme unsuru yer almaktadır. Bunun yanında yapılan çalışmalarda 7. sınıf öğrencilerinin orta seviyede eleştirel düşünme yapabildikleri ortaya konmuştur (Demir ve Kan, 2017). Bu bağlamda bu sınıf seviyesinde öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli etkinliklerle geliştirilebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Hâlihazırdaki ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki atasözleri, eleştirel düşünmeyi günlük hayata taşımada ve pratik eleştirel düşünme becerisini geliştirmede öğrenciye bir katkı sağlamayacağı düşünülmektedir. Hâlbuki eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilme zorunluluğu açıktır, Ersoy ve Başer (2011) tarafından yapılan çalışmada ortaokuldaki bütün sınıf seviyelerinde öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin düşük olduğu ortaya konulmuştur. Bu noktadan hareketle ortaokul Türkçe ders kitaplarında atasözlerine hem metinlerde hem de etkinliklerde daha yer fazla verilmesi ve bu atasözlerinin eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerini edindirmede olabildiğince faydalanılması gerektiği söylenebilir. Böylece kültür aktarımı, örtük öğretim ve ana dili sevgisi kazandırma gibi işlevleri olan atasözlerinden daha verimli bir şekilde yararlanılabilecektir. Bu bağlamda atasözleri artık sadece kompozisyon ya da düşünce yazıları yazmak için kullanılmamalıdır. Çünkü atasözlerinde eleştirel düşünme unsurlarının tamamının yer aldığı net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Öğrencilere eleştirel düşünme becerisi kazandırılırken atasözlerinden yararlanılarak verilmesi halinde, hem dil öğretimi hem de kültür öğretimi gerçekleşmiş olacaktır. Bununla birlikte 21. yüzyılın temel becerileri arasında yer alan eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi son derece önemsenmektedir. Bundan dolayı da atasözleri ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü atasözleri sosyal yaşamın izlerini ve birikimini taşımaktadır. Sonuç olarak bu

beceriler verilirken kültürel kodlardan yararlanılarak eğitim ve öğretim gerçekleştirilmelidir. Kültürel kodları temsil eden unsurların başında da atasözleri gelmektedir. Dolayısıyla kültür aktarmanın yanında özellikle düşünme becerilerinin kazandırılmasında da etkin bir şekilde yararlanılabilir. Çünkü atasözlerinde eleştirel düşünme becerilerinin tüm aşamalarının etkin bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla atasözleri her sınıfa göre seviyelendirilerek Türkçe ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarının kazanımları arasında yer almalıdır.

Kaynaklar

- Adeyemi, S. B. (2012). Developing critical thinking skills in students: A mandate for higher education in Nigeria. *European Journal of Educational Research*. S.1, ss. 155-161.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. İstanbul: Kapı.
- Alkayış, M. F. (2009). Dini içerikli atasözleri üzerine. *e-Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 8(27), ss. 287-292.
- Astleitner, H. (2002). Teaching critical thinking online. *Journal of instructional psychology*. No. 29 (2), pp. 53-76.
- Arewa, E. O. and Dundes, A. (1964). Proverbs and the ethnography of speaking folklore 1. *American Anthropologist*. No. 66 (6 Part 2), pp. 70-85.
- Aydın, S. (2013). Kültürel bir miras olarak atasözlerinin kullanımı üzerine Türkçe öğretmenlerinin görüşleri. *folklor/edebiyat*. S. 19 (75), ss. 173-192.
- Baş, B. (2002). Türkçe temel dil becerilerinin öğretiminde atasözlerinin kullanımı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 2 (12), ss. 60-68.
- Başgöz, İ. (2008). Atasözleri hakkında atasözleri ya da atasözlerinin toplumsal anlamı. *Millî Folklor*. S. 8 (70), ss. 85-91.
- Batur, Z. (2011). Atasözü ve deyimlerde kadın ve kadının sosyo-psikolojik özellikleri. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, 6 (3), ss. 577-584.
- Batur, Z. ve Erkek, G. (2017). İlk ve ortaokul Türkçe kitapları: Atasözleri. *International Journal of Language Academy*. S. 5 (4), ss. 19-32.
- Batur, Z. ve Yavaşca, H. (2018). Dinle atasözünü oyna öğren özünü: Atasözü öğretimi. *ADEDER*, S. 3 (2), ss. 93-117.
- Bekiroğlu, (2014). Türkçe atasözlerinde iletişim olgusunun izleri ve sosyo-kültürel çıkarımları. *Millî Folklor*. 26 S.103, ss. 80-97.
- Bond, D. F. (1935). The law and lawyers in English proverbs. *American Bar Association Journal*. V. 21 (11), pp. 724-727.
- Bulut, M. (2013). Türkçe eğitimi ve öğretiminde dil ve kültür aktarımı aracı olarak atasözleri ve deyimlerin önemi. *Turkish Studies*. S. 8 (13), ss.559-575.
- Christensen, J. B. (1958). The role of proverbs in fanteculture. *Africa*. V. 28 (3),pp. 232-243.
- Çinemre, S. (2014). Türk atasözlerindeki dini ve ahlaki motiflerin eğitim-öğretim ortamında kullanılması. *Değerler Eğitimi Dergisi*. S. 12(27), ss. 99-122.
- Christensen, C. B. (1958). The role of proverbs in fante culture. *Africa: Journal of the International African Institute*. V. 28 (3), pp. 232-243.
- Dell, K. J. (2006). *The book of proverbs in social and theological context*. Cambridge: Cambridge University.

- Demir, M. K. (2006). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler derslerinde eleştirel düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 26 (3), ss. 155-169.
- Demir, R. and Kan, M. O. (2017). 7. Sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*. S. 13 (2), ss. 666-682.
- Duman, M. (2009). Sözlü kültür ürünlerimizde giyim motifi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*. S.49, ss. 225-235.
- Duman, M. (2012). Türk atasözlerinde “ölüm”. Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Ersoy, E., Başer, N. (2009). İlköğretim ikinci kademedeki eleştirel düşünmenin yeri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 2 (1), ss. 1-10.
- Facione, P. A. (1998). Critical thinking: What it is and why it counts. Retrieved June, Measured Reasons LLC, Hermosa Beach, CA.
- Facione, (2015). Critical thinking: What it is and why it counts. Measured Reasons LLC, Hermosa Beach, CA.
- Gant, M. and Smith, M. (2018). Quantifying assessment of undergraduate critical thinking. *Journal of College Teaching & Learning*. S. 15(1), ss. 27-38.
- Gibbs, R. W. and Beitel, D. (1995). What proverb understanding reveal about how people think. *Psychological Bulletin*, S. 118 (1), ss. 133.
- Gürel, E. ve Tat, M. (2012). Bir iletişim edimi olarak dinleme ve Türkçede bulunan dinleme temalı atasözleri ile deyimler üzerine bir içerik analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. ss. 276-297.
- Honeck, R. P. (2013). *A proverb in mind: The cognitive science of proverbial wisdom*. Londra: Psychology.
- Jiang, W. (2000). The relationship between culture and language. *ELT Journal*, S. 54 (4), ss. 328-334.
- Karakuş, U. ve Keçe, M. (2012). Türk atasözlerinde doğal çevre algısı ve çevre eğitimi açısından önemi. *ZfWT*. S. 4 (3), ss. 131-145.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*. S. 1(1), ss. 62-80.
- Katz, A. N., and Ferretti, T. R. (2003). Reading proverbs in context: The role of explicit markers. *Discourse Processes*. S. 36 (1), ss. 19-46.
- Kim, L. S. (2003). Exploring the relationship between language, culture and identity. *GEMA Online Journal of Language Studies*. No. 3(2), pp.1-13.
- Lai, E. R. (2011). Critical thinking: A literature review. Financial Times Group and the Penguin Group.
- Martin, E. M. (2018). Teaching critical-thinking skills: A strategic-management class project. *Journal of Instructional Pedagogies*, V.21, pp.1-12.
- McKenna, J. F. (1974). The proverb in humanistic studies: language, literature and culture; the oryand classroom practice. *The French Review*. V. 48(2), pp. 377-391.
- MacKnight, C. B. (2000). Teaching critical thinking through online discussions. *Educause Quarterly*, S. 23 (4), ss. 38-41.
- McPeck, J. E. (2016). *Critical thinking and education*. Routledge.
- Mieder, W. (2004). *Proverbs: A handbook*. Greenwood Publishing Group.

- Mieder, W. (2010). American proverbs: An international, national, and global phenomenon. *Western Folklore*. Ss. 35-54.
- Mieder, W. (2007). The proof of the proverb is in the probing. *Folklore*, 7-52.
- Miri, B., David, B. C., and Uri, Z. (2007). Purposely teaching for the promotion of higher-order thinking skills: A case of critical thinking. *Research in Science Education*, 37 (4), 353-369.
- Obiechina, E. (1993). Narrative proverbs in the African novel. *Research in African Literatures*, 24(4), 123-140.
- Qing-fang, X. I. E. (2004). The innovative use of proverbs in advertising. English [J]. *Journal of PLA University of Foreign Languages*, S.5, ss. 3.
- Onan, B. (2011). Türk atasözlerinde dil farkındalığı ve işlevsel dil kullanımı. *Millî Folklor*, S. 23 (9), ss. 191-100.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11 (1), ss. 323-343.
- Özmutlu, P., Gürler, I., Kaymak, H., ve Demir, ö. (2014). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma becerilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, S.9, ss.3.
- Ulutaş, M. ve Batur, Z. (2018). Sayıların atasözü ve deyimlere yükledikleri anlamlar. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 6 (3), 361-377.
- Paul, R., and Elder, L. (2005). Critical thinking competency standards. *Tomales, CA: Foundation for Critical Thinking*.
- Piaget, J. (2007). *Çocukta dil ve zihin gelişimi*. (S. E. Siyavuşgil, Çev.), Ankara: Palme.
- Saputri, A. C., Sajidan, Rinanto, Y., Afandi, ve Prasetyanti, N. M. (2019). Improving students' critical thinking skills in cell-metabolism learning using stimulating higher order thinking skills model. *International Journal of Instruction*, V. 12 (1), pp. 327-342.
- Schultz, B. E. (2019). How critical is critical thinking? Defense AT&L.
- Shahiditabar, M. ve Setayesh, K. (2015). A content-based analysis of humanity in Azerbaijani proverbs. *International Journal of Innovation and Research in Educational Sciences*, V. 2(5), pp. 425-427.
- Sherzer, J. (1987). A discourse-centered approach to language and culture, *American Anthropologist*. No. 89(2), pp. 295-309.
- Tay, B., Kurnaz, Ş. ve Taşdemir, M. (2010). The development of causality concept of primary school students in the instruction of social studies. *Elementary Education Online*, No. 9(1), pp. 241-255.
- Tekşan, K. (2012). Atasözlerinin dil bilgisi öğretiminde kullanılabilirliği. *Türk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. XXXI, ss. 301-322.
- Ten Dam, G. and Volman, M. (2004). Critical thinking as a citizenship competence: Teaching strategies. *Learning and Instruction*, No. 14(4), pp. 359-379.
- Türkmen, S. (2009). Atasözleri ve deyimlerde yaşayan kişi adları. *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.4, ss.101-119.
- Uekermann, J. Thoma, P., and Daum, I. (2008). Proverb interpretation changes in aging. *Brain and Cognition*, V. 67(1), pp. 51-57.
- Xin-wei, X. I. E. (2006). An analysis of Chinese proverb teaching in second language teaching [J]. *Language and Translation*, No. 4, pp. 0-20.
- Yankah, K. (1999). Atasözü. *Dilbilim Antropolojisi Dergisi*, S. 9 (1-2), ss. 205-207.
- Yılmaz, M. (2000). Türkçe atasözlerinde eğitim anlayışı. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S.33, ss.137-145.

Elektronik kaynaklar

Türk Dil Kurumu (TDK). (2018). Atasözü ve deyimler çevrim içi sözlüğü. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri (08/11/2018 tarihinde erişildi.)